

I. GOLDSTEIN, HRVATSKI RANI SREDNJI VIJEK*

Lujo Margetić

I.

I. Goldstein (= G.) dobro je poznat našoj kulturnoj i stručnoj javnosti kao autor koji je već zauzeo ugledno mjesto među najboljim našim poznavateljima ranije hrvatske povijesti. On je ujedno jedan od naših vodećih bizantologa. Vrijedi istaknuti njegovo djelo *Bizant na Jadranu*, Zagreb 1992. (vidi naš prikaz u ovom časopisu XLV, 1992, 306-312).

U ovoj knjizi G. se bavi Hrvatima u njihovoj današnjoj domovini, i to do 1102. Prvih pet poglavlja daje širi uvod u osnovni predmet autorove pažnje. U "Uvodu" (11-21) autor već samim naslovom poglavlja 2 - "Hrvatska historiografija o ranom srednjem vijeku - temelj i polazište svakog novog pregnuća" naglašava da mu je želja nastaviti stopama Lučića, Račkoga, Smičiklase, V. Klaića, Šišića i N. Klaić i da je (14) "hrvatskoj znanosti i kulturnoj javnosti potrebna nova 'sinteza' obogaćena novim pogledima". U "Počecima hrvatske povijesti - priča o Postanku" (22-32) autor se zaustavlja na podrijetlu imena Hrvat i prvim stoljećima hrvatske povijesti pa upozorava na to da je već Šišić ocijenio kako bi trebalo "pustiti na stranu etimološke igrarije (...). Doduše, mnogi su zanemarili autoritativni Šišićev sud" (22). Isto tako autor odbacuje kao više-manje nepotrebne dosad iznesene teorije o Hrvatima (gotska, kavkaska, sarmatska, iranska) i zaključuje da se "suvremena etablirana historija uglavnom bavi drugim temama" (26).

Nakon poglavlja o "Fizičkim obilježjima prostora" (33-49) te "Panonija i Dalmacija u antici" (50-75) autor u poglavlju "Seoba Slavena i Hrvata iz prapostojbine u novu domovinu - priča o Izlasku" (76-92) navodi da Slaveni kao narod uglavnom nisu bili organizirani kao ratnička skupina. Došli su na Jadran prije Hrvata početkom VII. stoljeća, a nešto kasnije za njima i nekoliko tisuća Hrvata ratnika, koji su već ranije preuzeli slavenski jezik i kulturu.

U šestom poglavlju "7. i 8. stoljeće - suživljavanja s novom okolinom" (93-138) autor govori o "zamecima jačeg državnog ustrojstva Slavena (Hrvata) i njihovom životu te odnosima prema Bizantu, Langobardima i Avarima. U opsežnu poglavlju "Razvoj hrvatskoga društva u prvoj polovini 9. stoljeća" (139-251) čitamo o Aachenskom miru, formiranju Hrvatske po županijama, pobuni Ljudevita Posavskoga, afirmaciji Neretlja-

* Povodom izlaska istoimene knjige u izdanju *Novi liber*, Zagreb 1995.

na, Trpimiru kao značajnom vladaru - a ujedno nalazimo i mnogo podataka o predromaničnoj umjetnosti kao osebnom proizvodu hrvatskoga ranosrednjovjekovlja, pokrštenu vladara i načelima nasljeđivanja.

U iduća četiri poglavlja ("Od Trpimira do Branimira - procvat hrvatske države", "Tomislavovo doba", "Hrvatska poslije Tomislava" i "Kraj 10. i prva polovina 11. stoljeća - prema novim dovezima" (252-371) autor se najviše zadržava na osnutku bizantske teme Dalmacije, ulozu Branimira i Tomislava, splitskim crkvenim saborima te uključuje u svoja razmatranja problematiku "panonskog prostora" i naseljenosti zagrebačkog područja u ranome srednjem vijeku, a opisuje i teškoće Hrvatske zbog napada Samuila i ekspanzije Mletaka i Mađara. Nalazimo i raščlamba demografskog stanja i zdravlja pučanstva, etničkih odnosa, početaka feudalizacije i uloge gradova, crkvene reforme i položaja pojedinih zanimanja, osobito liječnika i graditelja.

Slijede dva završna poglavlja. U "Vladavini Petra Krešimira IV. i Dimitrija Zvonimira - vrhunac hrvatskoga ranosrednjovjekovlja" (372-429) autor ne razmatra samo uobičajene teme političke povijesti, već se dotiče i trgovine zemljom, izgradnje, novca, zlata, rane romanike, dualizma jezika, pismenosti, glazbe te poznavanja svijeta, prostora i vremena. U poglavlju "Smiraj - Zvonimirova smrt, bezvlašće, dolazak nove dinastije" (430-454) autor se dotiče nekih osnovnih pitanja toga doba, npr. jesu li Arpadovići "osvajajući" ili su došli na hrvatsko prijestolje zakonitim putem, osnivanja zagrebačke biskupije kao važnog elementa hrvatske povijesti i pitanja identiteta Hrvatske u okviru nove zajednice pod Arpadovićima. Dodajmo da popis izvora obuhvaća 30, a popis literature čak 678 jedinica. Bogato "Kazalo osobnih imena i zemljopisnih pojmova" (489-510) omogućava čitatelju laku orijentaciju u pronalaženju pitanja koja ga zanimaju.

Knjiga obuhvaća kudikamo veći broj pitanja i raščlamba negoli što smo ih nabacili. Usto, jedva da bi se u knjizi moglo naići na besadržajne stranice a niti na "pričljivost", tj. na inače ne baš rijetku osobinu nekih pisaca koji sa sto riječi izreknu ono što se moglo s deset. Autora nedvojbeno resi ljubav prema predmetu koji izlaže - Hrvatima i Hrvatskoj - pa se sa zadovoljstvom čita njegov topli odnos prema domovini, koji s druge strane ne prelazi u apologetiku, već se zadržava u granicama otmjene suzdržanosti. Danas, kada je Hrvatska konačno postala samostalnom državom i kada se ostvario san tolikih generacija više je nego preporučljiv takav pristup hrvatskoj problematici kao nužni korektor drukčijim, neprihvatljivim tonovima.

U knjizi izvanredno bogatoj sadržajem naći će čitatelj velik broj tema i bezbroj podataka što se ne odnose na političke i društvene odnose Hrvata i Hrvatske u doba samostalne hrvatske države pod domaćim vladarima - i to je jedna od najvažnijih prednosti i vrlina ove knjige. Kulturnim i sociološkim vidovima života Hrvata posvećena je pozornost koja nadilazi čak i onu koju nalazimo u knjigama N. Klaić. Razumljivo je da su politički i društveni odnosi ostali u Goldsteinovoj knjizi u središtu prikaza jer je to, uostalom, osnovni sadržaj bilo koje knjige o povijesti. Naše je mišljenje da u tom smjeru G. nije uspio u svom nastojanju pružanja čitatelju nove sinteze pa ćemo u nastavku pokušati to svoje mišljenje obrazložiti.

II.

Prije svega, od sinteze se očekuje da pruži čitatelju, bio on stručnjak ili zaljubljenik u povijest i kulturu, uvid u novije težnje u historiografiji, tj. ono što se u francuskoj znanosti naziva *etat des questions*. Naime, kao i svaka znanost, tako i povijesna znanost napreduje sučeljavanjem raznih mišljenja o pojedinom pitanju, s time da ona pitanja koja su u ranijem razdoblju bila u središtu pozornosti, razvojem istraživanja gube na aktualnosti jer se uviđa da je kojiput čak i sam problem zbog novih spoznaja pogrešno postavljen. Zbog toga se od nove sinteze nužno i u prvom redu očekuje uvid u pomak problematike. G. nije odgovorio na taj osnovni zahtjev. Evo samo nekoliko primjera.

1. G. misli (npr. 20, 26, 91) da se "pleme Hrvata seli iz kavkaskih područja prema Zakarpaću, području Slavena, s kojima kasnije zajedno kreće u rimske provincije Panoniju i Dalmaciju". Već u to vrijeme, "krajem 6. i početkom 7. stoljeća, hrvatska rodovska organizacija govori slavenskim jezikom i baštinik je slavenske kulture". Vjerojatno ih "nije bilo više od nekoliko tisuća". G. je propustio da upozori čitatelja na nove plodne teze koje su se o tom pitanju pojavile nakon sinteza N. Klaić 1976. Pri tome u prvom redu mislimo na duboke i svestranc raščlambe potekle iz pera austrijskih povjesnika Kronsteinerja, Wolframa i Pohla, kojima se priključio i Budak. Po njihovu mišljenju Hrvati nisu uopće bili pleme, već društveni sloj avarskoga društva. Pomišlja se npr. na graničare. Kada je avarska država propala koncem VIII. stoljeća, ti su graničari (koji su pod svojim nadzorom držali podložno stanovništvo), tijekom IX. stoljeća srasli s podložnim stanovništvom u narod Hrvata. Razumljivi logički korolar toga shvaćanja jest da Hrvati nisu došli iz Bijele Hrvatske. (Ovo je, dakako, vrlo pojednostavnjeni prikaz shvaćanja "austrijske škole".) Od G. o Kronsteinerovim tezama može čitatelj saznati tek to da su u Karantaciji vladali hrvatski ratnici koji su govorili slavenskim jezikom i imali slavensku kulturu, a o Pohlu o važnosti koju on pridaje broju 5 kod nomadskih naroda pa i kod Hrvata (petero braće, vođa Hrvata). Usput rečeno, ne vidimo potrebe za prikazom npr. zastarjele gotske teorije (23-24) i razmišljanja o smjeru seobe Hrvata (24-26), ako suvremena historiografija nudi nova rješenja. Pri tome je "austrijska škola" samo jedan primjer novoga smjera istraživanja, s kojim se možemo (ali ne moramo) složiti, ali koji se nikako ne smije zanemariti. Isto vrijedi i za prikaz podrijetla i pradomovine Slavena (27-29) koji se kod G. kreće u krugu spoznaja iz doba Šišića, premda ima novih inspirativnih teza (koje mogu biti točne ili ne), ali koje se ne smiju prešutjeti.

2. Razvoj društva i njegove strukture jedno su od glavnih obilježja modernih povijesnih istraživanja, koja se više ne zadovoljavaju pukom faktografijom, već žele "opisati procese i objasniti njihovu slojevitost" (13). Zbog toga bi se s pravom očekivalo da će G. posvetiti punu pozornost upravo tim pitanjima. Ali, pod naslovom Prvi znakovi feudalizacije (353-356) G. se zadovoljava tvrdnjom da je proces feudalizacije hrvatskoga društva u XI. stoljeću "još u početku". Ali, kakvog je tipa bila ta feudalizacija u nas, G. ne kaže. Franačkoga, langobardskog, "bizantskog" ili nekog četvrtog npr. samostalnog s autohtonim značajkama? Kao da G. pomišlja na franački tip, jer govori o mogućem vazalitetu i beneficijima. U prilog svome shvaćanju navodi G. samo ispravu (Doc. 96, br. 77 = CD I, 129, br. 95) iz koje se navodno vidi da je "jedna obitelj držala i po više časti u županiji", tj. "kaštelanstvo i županiju u Ninu dijele braća Zaron i

Adanac". Ali taj je dokaz moguć samo ako se prihvati emendacija Račkoga, jer u tekstu među svjedocima spomenute "Zaron Driskevik et frater eius Adamz". Rački ispravlja, i to, "Driskevic" u "gradskich", a "Adamz" u "Adamiz". Prema tome nije nimalo sigurno da je Zaron bio "gradšćik", tj. "kaštelan". Ako se u istoj ispravi pojavljuju Grigo Sevotik i Santaze Dragosik, onda je nedvojbeno da je uz njih postojao i Zaron Driskevik - osim ako ne bismo sva gornja imena promijenili po uzoru na Račkoga. "Grigo Sevotik" Rački ispravlja u "Gregorio Seuotiche", a "Santaze Dragosik" u "Santaze, Dragouito". Sve to djeluje nategnuto i neuvjerljivo pa te izmjene s pravom nisu prihvaćene u novom izdanju (CD II, 129, br. 95). A tako reći je nedvojbeno da "Adamz" nije ninski župan "Adamizo" koji se često spominje u vrelima, i to zato što su Zaron i njegov brat Adam spomenuti na kraju popisa svjedoka. Nasuprot tome, u *svim* slučajevima (tj. u 10 slučajeva!) gdje se pojavljuje ninski župan Adamizo, on je zapisan na vrlo visokom mjestu - nikad na kraju ili pri kraju. Zato i izdavači novoga CD razlikuju župana Adamiza od Adamza, brata Zarena Driskevika. Doduše iz najnovije je naše literature G. mogao pronaći dokaze za neku vrstu početaka "feudalizacije", ali - "bizantskoga" tipa, tj. podjeljivanje prava na ubiranje podavanja kao neke vrsti preteče pronije. A vrijedilo bi da se G. zainteresirao za sadržaj društvenog uređenja *prije* njegove feudalizacije. Naime, to je pitanje mnoge naše povjesnike i sociologe u posljednjih 50 godina dovelo do neobičnih prijedloga u želji da se predfeudalno doba nekako ugura u udobnu, ali beživotnu i pogrešnu predodžbu o "robovlasničkom", "feudalnom" i "kapitalističkom" društvenom uređenju.

3. G. je slično postupio i u razmatranju društvenog sloja serva. On doduše tvrdi (311) da "je položaj srednjovjekovnog serva bitno različit od položaja antičkog roba", ali to je posve nedostavno, jer je položaj antičkog roba bio drukčiji u Babilonu, kod Hebreja, Grka i Rimljana, nadalje, uvelike se mijenjao iz stoljeća u stoljeće, a postojalo je i nekoliko vrsti robova u jednom razdoblju u istom društvu. Npr. u Rimu u doba principata, dakle u vremenski najvažnijem razdoblju "robovlasničkoga sustava" "elitni" rob imao je svoje vlastite robove-obrtnike, a ti su također imali robove pa su tim vrlo zamršenim društvenim odnosima posvećivali rimski pravници klasičnog doba prilično veliku pozornost. Na kojega antičkog roba misli G.? I, ako je riječ o "bitnoj razlici", u čemu je ta bitna razlika? Usto, G. upozorava (312) na to da "nema nikakvih kvantitativnih pokazatelja (...) o njihovu broju u ukupnom radnom stanovništvu (...) i o njihovoj važnosti". O oba pitanja u hrvatskoj je historiografiji objavljena u novije vrijeme (1991. god.) dokumentirana rasprava u kojoj se precizira pravni položaj dalmatinskih serva i dokazuje da ih je bilo vrlo malo. Nije li trebalo upozoriti na to? G. ističe (355) da se o obvezama i davanjima serva zna vrlo malo, ali da "više o tome svjedoči" istarska isprava iz 1071. god. pa navodi da je pojedini seljak davao godišnje "dva pilića, posjednici para volova modij žita i ječma te određenu količinu sijena i vina, potom posjednici ovčjeg stada na svakih četrdeset ovaca jedno janje", a seljaci "pod prijetnjom visoke kazne od 400 maraka dobrog srebra nisu smjeli napuštati selo" pa se tako "nekadašnja sloboda istarskog kolona postupno smanjivala da bi se na kraju u potpunosti afirmirali feudalni odnosi". Nije nam jasna veza problema serva i problema seljaka iz isprave iz 1017. god. Ta isprava doista je jedna od vrlo važnih isprava za istarsku povijest, ali iz posve drugih razloga. Naime, u njoj se razlikuju dvije vrste općinara, jedno su obični zakupci, a drugo su tzv. arimani, koji imaju mnogo manje obveza, ali su dužni pratiti na konju porečkog

biskupa. O tim se arimanima i paralelama s arimanima u Italiji i našim odgovarajućim društvenim slojevima u nas podrobno pisalo pa je šteta što je tu zanimljivu problematiku G. zaobišao. Pri tome je G. ozbiljno pogriješio tvrdeći da "seljaci (...) nisu smjeli napuštati selo" pod prijetnjom visoke globe. To nije tako. Već se i iz ne baš precizna prijevoda N. Klaić (Izvori, 52, br. 41) vidi da je riječ o globi koju stanovnici toga mjesta plaćaju samo ako "budu htjeli otići iz mjesta, a riječ je o navedenoj krivnji", tj. stanovnici mjesta Sv. Salvatore mogu otići kad god žele pod uvjetom da su prethodno podmirili svoje obveze, dakle, riječ je o globi kojom se žele ojačati obveze iz isprave koja ima značenje adhezijskog ugovora, jer se odnosi i na svakoga budućeg člana općine.

4. G. ne nudi čitatelju potpuniju informaciju ni u nekim drugim pitanjima, gdje bi ona bila vrlo korisna.

a) Prema G. (194) Bugari su 827. god. srušili franačku vlast u području između Save i Drave pa je bugarski vladar Omortug postavio za vladara kneza Ratimira. Međutim, 838. god. grof istočne marke Ratbot pobijedio je Ratimira i po G. "ponovno uspostavio franačku vlast" pa je ona ostala sve do Braslava (konac IX. stoljeća), a imena su vladara do Braslava ostala nepoznata. G. u tome slijedi noviju tezu hrvatskih historiografa. Ali, Pribina, koji se sklonio u Bugarsku, nakon kraćeg se vremena vratio i "iz Bugarske došao u područje vojvode Ratimira", kako to javljaju franačka vrela, dakle, ona strogo razlikuju dva područja, bugarsko i Ratimirovo. A nakon Ratbodove pobjede nad Ratimirovom nema nijedne vijesti iz koje bi se moglo zaključiti da je područje između Save i Drave (srednjovjekovna Slavonija = šire područje oko Zagreba) potpalo pod Franke pa se čak čini da ono nije bilo ni u franačkoj interesnoj sferi. Tako npr. Luđovik Njemački (840.-876.) nikada nijednim svojim aktom ni na koji način ne raspolaže Slavonijom - iz jednostavnog razloga što ona nije bila u njegovoj izravnoj ili neizravnoj vlasti. I nakon njegove smrti dioba njegovih sinova ne obuhvaća "Slavoniju" čak ni kao interesnu sferu.

Još je kudikamo veća šteta što G. - sukladno neobičnom postupku naše historiografije u približno zadnjih 70 godina - šutke prelazi preko Muncimira, vojvode Slavonije kojemu papa Ivan VIII. 873. god. upućuje pismo. Rački se tim vojvodom ozbiljno pozabavio i dokazao da nije riječ o srpskom vladaru, a Ritig piše 1910. god.: Danas bi jedva koji povjesnik mogao o tome dvojiti. Nakon toga nastupa o tom pitanju neshvatljiva šutnja hrvatskih povjesnika. O tome da bi Muncimir mogao biti slavonski knez više se ne govori čak ni kao mišljenju izračenom u literaturi. Očekivali smo da će G. prekinuti tu šunju i, ako ništa drugo, bar navesti mišljenje Račkoga, ali, začudo, ni on Muncimira ne spominje i ističe da od Ratimira do Braslava nije poznato nijedno ime "hrvatskih odnosno slavenskih knezova u Panoniji". Mislimo da je upravo dužnost "nove sinteze" da bar spomene to pitanje.

b) U svojoj knjizi Bizant na Jadranu G. je istaknuo razliku u poduzimanju kratkih putovanja Istrana za Bizanta i njihovih velikih putovanja i prometa za Franaka, što bi po njemu bio simptom oporavka trgovine. U svom smu uvodno spomenutom prikazu te knjige upozorili na to da Rižanski placit, na koji se G. poziva, govori o nečem posve drugom, tj. da su se istarski posjednici tužili na to da ih je nova franačka vlast opterćila nesnosnom besplatnom obvezom da u korist franačkog vojvode i njegove obitelji obavljaju razne prijevozne usluge u Veneciju, Ravenu, rijecke sjeverne Italije itd. - na što oni za Bizanta, nisu bili obvezani. G. ni u ovoj knjizi (210) ne mijenja svoje stajalište: "Nejasno je zašto to (putovanje u Italiju itd.: L. M.) smatraju negativnim, jer su im takve

aktivnosti mogle samo mnogostruko koristiti, a vjerojatno označavaju oporavak trgovačkih aktivnosti." Ne možemo nego da ponovimo: za Bizanta su istarski posjednici bili vodeći društveni sloj, a franački vojvoda ih je uvođenjem franačkoga feudalnog sustava opteretio mnogim besplatnim radnim obvezama (rad u vinogradima, hranjenje pasa, itd. itd.), među kojima je osobiti otpor izazivala besplatna služba prijevoza po moru i kopnu. G. je trebao napomenuti da ima i drukčijih mišljenja od njegovih, tako da čitatelj, ako želi, može uzeti u obzir oba stajališta i prikloniti se jednome ili drugome.

c) G. razmatra misiju opata Martina u 641. god. po Dalmaciji i Istri (92, 94, 120, 310) i napad Slavena 642. god. kod Siponta (100, 123, 129-130, 133), ali ne spominje da je u našoj novijoj literaturi opetovano predložena i obrazložena posve drukčija interpretacija. Nije li čitatelja trebalo na to upozoriti? Inače će čitatelj smatrati da je od autora izložena interpretacija jedino moguća.

d) G. spominje (345) dokument o "Božjem miru" u kojem ima "mnogo obavijesti o stanju u Istri oko polovine 11. stoljeća". Već je odavno (1911.) Lencl dokazivao da taj dokument potječe iz početka XIII. stoljeća. Dokument se analizirao na osnovi teksta što ga je objavio Kandler, ali njegov je tekst izazvao u pisca ovih redaka nepovjerenje pa je uspio doći do originala i taj original objavio uz prijevod na talijanski i hrvatski (oboje 1985.) i uz diskusiju o dotadašnjim shvaćanjima. Podrobnom raščlambom pojedinih odredaba i usporedbom s istarskim i dalmatinskim statutima uspjelo se dokazati da je dokument od izvanredne važnosti za istarsku povijest - ali da ga treba datirati s Lenclom u početak XIII. stoljeća. U literaturi je to prihvaćeno (Klen). G. ostaje pri starijem datiranju dokumenta u XI. stoljeće i čak ga neispravno naziva "Božji mir". Datacija dokumenta je, dakle, u najmanju ruku sporna pa je na to G. trebao upozoriti čitatelja. Usput dodajmo da je taj dokument još mnogo važniji nego što se to dosad mislilo. On predstavlja, po svemu se čini, početak statuta važećeg za čitavu Istru, što ga je Istri podijelio akvilejski patrijarh Volfger 1217. godine. Dokument (sačuvan je samo početak) pokazuje iznenađujuće sličnosti s početkom Korčulanskog statuta iz 1265. god.

e) G. je prihvatio (345, 379, 390) poznatu tezu o tome da je istarski markgrof Ulrik iz obitelji Weimar-Orlamünde "pristao uz cara Henrika IV", "pripojio svom posjedu još i tzv. Meraniju (...) i sjeverne jadranske otoke" nakon čega je Zvonimir, kojem su njegovi ugarski saveznici Salamun i Gejza prepustili "dio Slavonije", tj. sjeverozapadnu Hrvatsku oko Varaždina. Zagreba i porječja Kupe i nato mu "između 1064. i 1067." pomogli da se Ulrika II. istjera "s područja Kvarnera, Hrvatskog primorja i dijela Istre od Rijeke do Labina."

Pri tome se G. poziva na Ivana, arcidakona Goričkog u upogledu ustupanja "dijela Slavonije" prema napominje da su V. Klaić i Šišić smatrali tzv. Odlomak kao krivotvorinu. G. je propustio dodati da je i N. Klaić 1985. pristala uz tvrdnju da je tzv. Odlomak krivotvorina. Ona je u nepotrebno oštrom i "uzrujanom" tekstu uspješno pobila tezu M. Švaba da je Odlomak možda djelo Ivana Goričkoga. Nakon vrlo temeljitih i detaljnih raščlamba V. Klaića i N. Klaić dopušteno je pozivati se na Odlomak tek ako bi se ponovnom analizom dokazala neodrživost njihova stajališta, a to će biti vrlo, vrlo teško - po našem mišljenju nemoguće. G. misli da je Zvonimirova "Vojvodina Dalmacija" obuhvaćala i Istru od Rijeke do Labina, ali kako sigurno znamo da je sredinom XII. stoljeća Hrvatska sezala samo do Rječine, ostaje otvoreno pitanje kada je Hrvatska "ponovno" izgubila Meraniju. G. tvrdnja dovodi do neobična zaključka: Ulrik osvaja

prije 1064. god. Meraniju, između 1064. i 1067. god. Mađari pomažu Zvonimiru da je osvoji, a nakon toga, ali prije sredine XII. stoljeća, nepoznati osvajači ponovno je otmaju Hrvatskoj.

Pri tome je neprihvatljivo da G. opetovano iznosi svoj prikaz Ulrikova osvajanja Meranije i vraćanje Meranije Hrvatskoj kao neupitnu povijesnu činjenicu i ne uzima u obzir da je Barada još 1952. god. za Ulrikovo osvajanje i sve ostalo s tim u svezi napisao "Sve su to potpuno proizvoljne tvrdnje (...)" i "pogrešno je tvrditi da je Meranija negdje između 1064. i 1068. odcijepljena od Hrvatske". Ta je Baradina misao o hrvatskoj historiografiji kasnije vrlo temeljito i vrlo opširno razrađena pa je G. trebao upozoriti čitatelja da postoji posve oprečno shvaćanje tako da zainteresirani čitatelj može usporediti dva oprečna mišljenja i zauzeti stajalište, čiji su argumenti prihvatljiviji.

I u ovom (345) i u drugim prigodama (npr. 346, 383, 402) njemačkoga kralja Henrika IV. G. naziva carem. Henrik IV. postao je carem tek 1084. god. Ovakve se i slične greške ne bi smjele pojavljivati, premda će čitatelj ipak znati o kome je riječ.

f) G. tumači (347-348) da je Dobronja - "arhont i toparch Dalmacije" - carski činovnik koji je u prvoj polovici XI. stoljeća dvaput odlazio u Konstantinopol. G. ne objašnjava što je toparh u bizantskoj terminologiji u to vrijeme. Kako je neprijeporno da je toparh vladar zemlje, koja graniči s nekim bizantskim teritorijem i kako priča o toparhu, koju donosi Kekaumen, pisac XI. stoljeća, svršava tako da su Bizantinci konačno osvojili njegovu zemlju, proizlazi da je pod imenom Dobronje spomenut jedan hrvatski vladar pa je upravo ta teza predložena 1982. god. G. navodi samo dva starija mišljenja, naime, je li Dobronja identičan sa zadarskim priorom Grgurom ili nije. Zar u novoj sintezi nije trebalo spomenuti i novo, treće mišljenje?

g) G. tvrdi (439) da je ugarski kralj "Ladislav (...) osobno osnovao Zagrebačku biskupiju", i to 1094. god. s time da je "nova biskupija pripojena Ostrogonu" i "nešto kasnije kaločko-bačkoj nadbiskupiji". Možda je stilizacija ove tvrdnje ponešto nespretna ("osobno"). Važnije je što je prema novim istraživanjima zagrebačka biskupija otpočetak potpadala pod Kaločku. Ali, kudikamo bi važnije bilo da je G. upoznao hrvatsko čitateljstvo s mađarskom tezom koju je od starijih povjesnika zastupao Homan, od kasnijih Deer, a od živućih Gyorffy, da spomenemo samo tri najuglednija. Prema toj tezi Ladislav je osnovao zagrebačku biskupiju oko 1089. god., a to ima dalekosežne povijesne implikacije jer bi takva datacija dokazala da je Slavonija i prije Ladislavova pohoda 1091. god. bila u mađarskoj vlasti i da je do nje možda došlo ubrzo nakon dolaska Mađara u Panonsku nizinu. Jedna ozbiljna sinteza ne smije mimoći to stajalište mađarskih znanstvenika, kako ne bismo bili osumnjičeni za provincijalizam. Pobijanje mađarske teze nije nimalo jednostavna zadaća i zahtijeva temeljito poznavanje vrela - ali nije dopušteno prijeći preko nje kao da ne postoji.

h) Još 1897. god. Lenel je dokazivao da je mletački dužd Andrija Dandolo pisao svoju Kroniku sa snažnom izraženom političkom tendencijom te zbog toga samovoljno kombinirao i preinačivao svoja vrela sa svrhom da bi dokazao mletačko pravo na Dalmaciju. Uostalom, to je bilo jasno i samim Mlečanima ("kroz Dandola govore Mleci"). Vrlo oštru ocjenu o Dandolovoj vjerodostojnosti dao je i Cessi i odbacio sve Dandoloze vijesti koje nisu potvrđene starijim vrelima. Tom se mišljenju pridružila i Pastorello, a i mi smo opetovano podrobno analizirali vijesti Andrije Dandola. Unatoč tomu, G. prihvaća (450) Dandoloze vijest da je ugarski kralj Andrija (!) napao dvadeset-

tih godina XI. stoljeća (!) Dalmatince, kao i onu (343) po kojoj je Krešimir 1018. god. uznemiravao Zadar i ostale dalmatinske gradove zbog čega je dužd krenuo s mornaricom, pobijedio neprijatelje i gradove učvrstio u vjernosti. Prvu je vijest odbacio još Lucije, a Lenel je proglasio izmišljenom. S time su se složili Cessi i Pastorello. Drugu je Lenel ispravno nazvao "eine willkürliche Combination" a pisac ovih redaka je tu misao podrobno razradio. Velika je šteta što je G. prihvatio povjerenje koje su naši eminentni povjesničari poklanjali vijestima Andrije Dandola. Nije li trebalo istaknuti što o tome misle bar uvaženi inozemni autori?

i) G. pripoćuje (95, 94, 287-289) da je u kasnoj antici ili ranom srednjem vijeku podignuta utvrda na današnjem Gornjem gradu u bedemu prema istočnoj strani brda. Do toga je zaključka G. došao na osnovi arheoloških istraživanja koja su vođena do 1994., a koja još nisu objavljena. Naime, "neki ostaci drveta (...) datirani su metodom C 14 u godinu 679, a drugi, pronađeni dvadesetak metara jugoistočnije, na mjestu nekadašnjeg samostana klarisa, u 1171. god.". G. misli da "već na sadašnjim stupnju znanja nije dvojbeno da je početkom 10. stoljeća Zagreb imao funkciju utvrde protiv Mađara". Možda bi ipak trebalo pričekati podrobnije izvješće o pretpostavljenoj utvrdi na sjeveroistočnom dijelu Gornjega grada. Svakako nam se čini nepotrebnim pozivanje na V. Klaića da je utvrda Gradec nastala negdje između VII. i IX. stoljeća, jer ta Klaićeva tvrdnja nije iznesena na osnovi nekog podatka, a misao o tome da je to moglo "odigrati značajnu ulogu u odluci o stvaranju biskupije" ne čini nam se plodnom za otvaranje diskusije.

5. Katkad G. daje obavijesti koje mogu nestručnjaka zavesti, a stručnjaka začuditi.

a) Po mišljenju G.-a (179) "na hrvatskom se području (...) urbs počinje zamjenjivati drugim izrazima. Tako je za franačkog ljetopisca Sisak civitas (...)." Ali, u doba rimskog principata (prva tri stoljeća naše ere) rimske su se gradske općine dijelile na coloniae, municipia i civitates, a već u dominatu potpuno je prevladao naziv civitas. Kod Cassiodora (prva desetljeća VI. stoljeća) gradske se općine u pravilu nazivaju civitas, a urbs dolazi rijetko, uglavnom u značenju urbanoga (izgrađenog) središta gradske općine. Papa Grgur I. (konac VI. stoljeća) u svojim pismima upotrebljava oba naziva, ali kudikamo više civitas. Za 83 grada, koje spominje Grgur I., dolazi samo civitas, dok u većim gradovima nalazimo i urbs. Tako npr. za Raveno na 11 spomena civitas dolaze 4 spomena urbs, kod Neapolisa je omjer 10:2. Uglavnom se može reći da se urbs upotrebljava za grad u urbanom smislu - ali i to rijetko -, a civitas u smislu gradske općine. Ukratko ne bi se mogla prihvatiti teza da se urbs "počinje zamjenjivati sa civitas". Termin civitas već je od IV. stoljeća standardni naziv. Urbs je u prvom redu Rim, Konstantinopol i veći gradovi, ali ima i raznih nesigurnosti pa npr. Ivan Đakon naziva Grado raznim terminima, među ostalim i urbs.

b) Po G. (182) Osor i Kotor dobili su biskupe 870., odnosno 877. god. Nakon što je 1975. god. Darrouzes objavio biskupske popise s crkvenog sabora u Nijeci iz 787. god. znamo da su na tom saboru sudjelovali i osorski i kotorski biskup pa se čak o tome razvila dosta živa diskusija među našim povjesnicima i lingvistima. Dodajmo da se Absaranensis ecclesia spominje i među zaključcima drugoga crkvenog sabora održanog oko 928. god. (CD I, 37, br. 26). U pismu pape Lava VI. koje je slijedilo tom saboru, ta se biskupija naziva Absarensis ecclesia (CD I, 39, br. 27).

c) Po G. (318-319) papa Stjepan VI. prekorava 886. god. ninskog biskupa zato što "nije poduzeo djelotvorne mjere kako bi iskorijenio poligamiju koja se proširila među svećenstvom". G. je time preuzeo neobičnu grešku Račkoga, koja je već odavna uočena i ispravljena (CD I, 20-21, br. 17).

d) Na lapsus calami ili benigni previd treba najvjerojatnije svesti "colligere extranei" (210); definiciju organizacije hrvatske vlasti, po kojoj je ona za Trpimira "teokratska, to jest vladalo se po dogovoru i u suradnji sa crkvom" (238), kao i da je za Zvonimira "teokratizacija vlasti u Hrvatskoj toliko napredovala itd." (239); opetovano citiranje našega rada pod navodnim naslovom "Bizantsko pravo prvootkupa" (212, 481), a tome pribrojavamo i neprihvatljivu tezu da je "očigledan bizantski utjecaj na stvaranje hrvatskog prava" (212), pri čemu se G. poziva na jedan naš rad, u kojem smo, nasuprot tome, opetovano istaknuli da "izaziva čuđenje što u dalmatinskoj pravnoj regiji ne nalazimo nikakve utjecaje bizantskog prava prvokupa", "u Dalmaciji (...) od bizantskog utjecaja u jednom tako važnom pravnom pitanju ni traga!" itd.

6. Ponegdje G. nije temeljitije proučio problematiku.

a) G. donosi (199) Gottschalkovu vijest iz 846.-848. god. o sukobu Trpimira s bizantskim patricijem i dodaje: "patricium eorum - dakle arhonta tadašnje arhontije Dalmacije". Ali, prema Taktikonu Uspenskog sastavljenom 842.-843. god. arhont Dalmacije imao je vrlo skromnu počasnu titulu spatarokandidata (iznad te titule dolazila je titula protospatara, a još viša bila je titula patricija). Patricij što ga spominje Gottschalk morao je bez ikakve sumnje dakle biti strateg, tj. namjesnik provincije (teme) s vojnim i civilnim funkcijama. Smatramo da je upravo očito da je patricij-strateg koji ratuje s Trpimirom 846.-848. god. upravo strateg teme Dalmacije jer je svaka druga teza (npr. da je došao iz Kefalonije ili Drača) posve neuvjerljiva. Drugim riječima, do pretvaranja arhontije (u kojoj još nema bizantskih vojnih jedinica pa prema tome ni stratega-patricija) u temu sa strategom-patricijem i bizantskom vojnom nazočnošću došlo je između 842.-843. i 846.-848. god. Pogrešno dodjeljujući arhontu Dalmacije počasnu titulu patricija G. je mogao mirne duše prihvatiti Ferluginu tezu da je Dalmacija postala temom tek sedamdesetih godina IX. stoljeća, ali je braneći tu tezu pogrešno mislio (256) da je osnovni Ferlugin argument u dataciji pečata dalmatinskog stratega Brijenija. To nije tako. Uostalom s kompetentne strane se u novije vrijeme (Seibt, 1981) odbacuje u tom pečatu čitanje i imena Brijenija i njegove funkcije pa on kao argument potpuno gubi na značenju koje je imao u ranijoj literaturi počevši od Buryja (1911.). Riječ je o nečem posve drugom. Naime, kada je Ferluga prvi put pisao (1955. god.) o uzdizanju Dalmacije od arhontije u temu, on je prihvatio (za ono doba) novu dataciju Taktikona Uspenskoga koju je predložio Ostrogorski (1953. god.). Po toj (tada) novoj dataciji Taktikon Uspenskoga sastavljen je 845.-846. god. pa zbog toga po Ferlugi strateg-patricij spomenut u Gottschalkovu izvješću nije mogao biti strateg teme Dalmacije jer je vrijeme ratovanja Trpimira sa strategom-patricijem (846.-848.) suviše blizu vremenu sastavljanja Taktikona Uspenskoga (845.-846.), kada je Dalmacija još bila arhontija. Argument nije osobito uspješan, jer se može posve dobro postaviti teza da je Taktikon Uspenskoga sastavljen npr. 845., da je nakon toga Dalmacija uzdignuta na rang teme sa strategom-patricijem i da je taj dalmatinski strateg npr. 848. vodio rat s Trpimirom. Ali - taj argument potpuno gubi na vrijednosti nakon što je Oikonomides 1972. god. dokazao da je Taktikon Uspenskoga sastavljen ranije, tj. 842.-843. Ali Ferluga, prevodeći svoj rad na talijanski

1978. god. unatoč tome što poznaje novu dataciju Oikonomidesa u žaru prevođenja to zaboravlja i ponovno tvrdi da su vrijeme donošenja Taktikona Uspenskog i rat patricija-stratega s Trpimirom "preblizu". To se kako-tako moglo prihvatiti za vremenski razmak 845.-946. u odnosu na 846.-848., ali nikako za "posve pristojni" razmak 842.-843. prema 846.-848. G., misleći da je problem u dataciji pečata (a to je pitanje otpalo 1981. god. Seibtovim raščlambama) nije uočio Ferluginu prevodilačku zabunu i ujedno proglasio Gottschalkova patricija - za arhonta arhontije Dalmacije.

b) G. je uvjeren (282, 287) da je "vijest anonimnog notara kralja Bele u kojoj se kaže da su ugarski vojskovođe u 10. stoljeću zauzeli castrum Zabrag" bar u svojoj osnovi "istinita odnosno da su Mađari napali, osvojili i barem privremeno držali neke utvrde u Slavoniji", ali da je "njihova vlast, ma kako dugo trajala, morala biti ograničena na držanje tih mjesta" jer da su još nešto osvojili, "anonimni bi notar to zasigurno zahvalno pribilježio". Ali, upravo se to dogodilo! Naime, anonimni notar priča da su vojskovođe Arpada "stigli do mora (...) i osvojili grad Split te cijelu Hrvatsku njemu (Arpadu) podložili", a u idućem pohodu "prešli Petrovu goru, utaborili se uz rijeku Kupu (...), došli do rijeke Save i prešavši je osvojili utvrdu Zabrag (...)". Notar se doista potrudio da među mađarska osvajanja odmah prigodom mađarskog dolaska u Panoniju ubroji i "cijelu Hrvatsku". Sve je to posve nevjerodostojno. Jedino što se iz njegova izvješća može zaključiti jest da je u vrijeme njegova pisanja postojala "utvrda Zagreb". To i ništa više. Ali - to smo znali i iz vjerodostojnih vrela.

c) G. ističe (304) da "nije nevažno da se u Konstantinovu Spisu o ceremonijama hrvatski arhont spominje ispred srpskog i drugih arhonata južnoslavenskih Sklavinija, što znači da su Hrvati imali prednosti pred ostalima". Čitatelj, neupućen u bizantologiju, pomisliće da je riječ o nekoj bar donekle značajnoj "prednosti". Ali, stupanj važnosti i ugleda neke države za Bizant može se priličnom pouzdanošću utvrditi prema formularima natpisa u pismima koje Bizant šalje, a koji se nalaze u djelu Konstantina Profirogeneta *De ceremoniis* (Reiske I, 686-692). Na najvećoj cijeni i ugledu bio je bagdaski kalif ("veličanstvenom, najplemenitijem i presjajnom prvosavjetniku i zapovjedniku Agarena"), velik ugled uživao je franački kralj ("najdražem duhovnom bratu, svijetlom kralju"), kraljevi Saksonije, Bavorske, Galije i Germanije. Za njima dolaze kagan Kazarije ("najplemenitijem i preslavnom"), emir Egipta, vladar Indije i vladar Arabije ("ljubljenom našem prijatelju"). Na mnogo manjoj su cijeni arhont Rusije, arhonti "Turaka", tj. Ugarske, i arhonti Pečenega, jer se njima šalje "pismo". To je značilo da je riječ o sirovim, barbarskim narodima, kojima se, doduše, ne mogu slati naredbe, ali koji tek treba da utvrde svoj položaj u "međunarodnom društvu". Na najnižem su mjestu u bizantskoj hijerarhiji država bili mali vladari u Armeniji, Iberiji, Albaniji i na Zapadnom Balkanu (Hrvatska, Srbija, Zahumlje, Travunija, Kanaličani, Diokleja i Moravija). Natpis za vladare tih država bio je: zapovijed kristoljubivih vladara arhontu te i te države. Spomenuti su vladari u Bizantu smatrani u tolikoj mjeri podložnim Bizantu da im se jednostavno slala - zapovijed! Danas bismo rekli za te države da su bile sateliti velesile. One su uvelike ovisile o bizantskoj financijskoj pomoći, pa su carevi sebi dopuštali takav uvredljivi način ophođenja. Treba priznati da je prvo mjesto među njima rezervirano za Hrvatsku pa je to doista u neku ruku dokaz stanovitog uvažavanja, po našem mišljenju ponajviše zbog uloge koju je Hrvatska imala za Simcona. Ipak, hrvatski bi vladari sigurno rado zamijenili svoj položaj u bizantskoj hijerarhiji država s državama

više ranga. Kao da je ljubav prema domovini ovdje malo zasjenila inače objektivni pristup G.-a.

d) Toma Arcidakon javlja da su od Držislava hrvatski kraljevi "primali znakove kraljevske časti od konstantinopolitanskih careva i nazivali se eparsima odnosno patricijima". G. tvrdi (334-335) da "u slučaju Držislava (titula eparha) nije mogla značiti više od počasne titule" i upozorava da je "titula eparha označavala u 10. stoljeću prefekta grada" (tj. prefekta Konstantinopola). Tako bi po G. Držislav nosio dvije počasne titule, patricij i eparh, od kojih bi se jedna (eparh) mogla odnositi "na teritorije izvan bizantske teme". Ipak, titula eparha u X. stoljeću ne odnosi se samo na prefekta Konstantinopola već i na neke druge funkcije. Tako je npr. iz druge polovice X. stoljeća sačuvan pečat Michael anthypatos patrikios i eparhos, tj. titula koja se inače dodjeljivala onim namjesnicima provincija, stratezima, koji su postigli najviše funkcije. Ferluga je uložio velik napor da dokaže da Držislav nije imao nikakve stvarne vlasti nad dalmatinskim gradovima a to je prihvatio i G. (335). Ferluga je i inače konzekventno, ali ne i uspješno, dokazivao da hrvatski vladari nisu nikad imali nikakve stvarne vlasti nad Dalmacijom. To ipak nije nimalo sigurno. U pojedinim osjetljivim trenucima bizantske povijesti, ako je to bilo u njegovu interesu, Bizant je prepuštao upravu (tzv. dicio) nad pojedinim dalmatinskim gradovima bilo Mlecima bilo Hrvatskoj, čime se, dakako, nije odricao svojega suvereniteta. Zbog toga nema razloga da se ne prihvati uvjerljiva interpretacija (koja je uostalom dobro usklađena s Tominim tekstom) da je Bizant priznavao Držislavu njegov položaj kralja nad Hrvatskom, nadalje da mu je priznao funkciju eparha, tj. odobrio upravu, dicio, ubiranje prihoda u gradovima Bizantske Dalmacije i ujedno ga počastio visokom titulom patricija. Kada je pogibelj prošla, Bizant nije više imao potrebe za financijskim alimentiranjem hrvatskoga kralja pa mu je oduzeo funkciju eparha.

e) G. tvrdi (378) da su prema Rižanskom placitu istarski posjednici izjavili da su u vrijeme Bizanta uz novčane poreze davali desetinu od ovaca. Ali to istarski posjednici ne tvrde. Oni samo kažu da su u slučaju dolaska carskih izaslanika u Istri Istrani bili obvezani da se pobrinu za njihovu prehranu u vrijeme njihova boravka u pojedinom gradu, i to tako da je "onaj koji je imao 100 ovaca davao jednu". To se odnosi samo na slučaj dolaska carskih izaslanika, i to samo u vrijeme kada su boravili u pojedinom gradu. Usto, prema jasnom tekstu, na tu obvezu nisu bili obvezani oni koji su imali manje od sto ovaca. O nekoj općoj obvezi desetine ovaca u Istri nema iz vremena Bizanta nikakvih vijesti. Uostalom, Bizant nije poznavao opću obvezu plaćanja desetine. Ako bi se tvrdilo da je u bizantskoj Istri bilo drukčije, tj. da se ondje ipak plaćala desetina, to bi trebalo dokazati drugim vrelima, a ne Rižanskim placitom koji za vrijeme Franaka poznaje desetinu, i to dominikalnu, a ne sakramentalnu, bar prema mišljenju najboljeg poznavatelja crkvene desetine u srednjem vijeku, H. F. Schmida. Ali i o tome bi se mogla povesti diskusija.

f) G. tvrdi (434) da je nakon nestanka Trpimirovića "jedno od legalnih i legitimnih rješenja bilo da krunu preuzmu braća ili rođaci Jelene-Lepe" (žene kralja Zvonimira, koja je prema jednom ugarskom vrelu iz XIV. stoljeća bila sestra ugarskoga kralja Ladislava). Nije nam nikako jasno kako se "legalno i legitimno" može opravdati prijelaz vlasti na Arpadoviće. Srednjovjekovna su se rješenja pitanja nasljeđivanja uglavnom odigravala unutar karizmatičke obitelji primogeniturom, majoratom, senioratom, izbo-

rom "narodne skupštine" unutar karizmatičke obitelji, i to po načelu povezanosti po muškoj liniji s rodonačelnikom nekoga muškog člana obitelji. Vrlo se rijetko događalo da nema baš nikoga od vladajuće dinastije u nekom udaljenom koljenu. Moglo se eventualno i "kroz prste" pogledati i prihvatiti pravo nekoga člana karizmatičke obitelji putem ženskog člana jer je taj ženski član obitelji ipak bio u nekakvoj krvnoj vezi s rodonačelnikom premda treba uzeti u obzir da se krvna veza priznavala samo preko muških članova, a žene su se smatrale samo pukim "pomagačem" rađanja muških članova. Prema tome, eventualno je mogao "legalno i legitimno" doći na prijestolje i vladar povezan preko ženskog člana obitelji, ali je na njemu stalno visjela "sramotna mrlja" da nije povezan muškom lozom. Zanimljivo je kako se sastavljač tzv. Zagrebačke kronike mučio da "zamuti" i preskoči neugodnu činjenicu da Anžuvinci nisu bili legitimni nasljednici Arpadovića jer je prvi naš Anžuvinc, Karlo Robert, bio s Arpadovićima povezan samo preko svoje bake Marije, a ne neprekidnom muškom linijom. Sastavljač je bio primoran ostaviti ugarsko prijestolje bez kralja punih 10 godina - ali i bez toga mu je posao slabo pošao od ruke. To je vrlo dobro osjećao ugarski kroničar koji se pišući nakon 1358. god. (kada je Ludovik I. stekao Dalmaciju) našao u krajnje neugodnoj situaciji da pronađe kakvo-takvo legalno opravdanje Ludovikove vlasti - inače bi Ludovikova vlast nad Dalmacijom bila puko osvajanje. I zato on piše da je Zvonimirova žena nakon njegove smrti "shrvana mnogim nepravdama poteklim od neprijatelja svoga muža, u suzama zamolila pomoć svoga brata, kralja Ladislava". Tko bi mogao odbiti pomoć udovici? I zato joj je Ladislav "povratio u cijelosti Hrvatsku i Dalmaciju". Možemo donekle i na to "zažmiriti". Ali nastavak je kronike već manje uspješan: "(Tu zemlju) je kasnije rečena kraljica podvrgla njegovoj vlasti." Otkuda udovici to pravo? Muke kroničara se i dalje nastavljaju. On najprije pokušava s moralnim argumentom: "To kralj (Ladislav) nije učinio zbog pohlepe" i onda "skače u vodu": "nego zato što mu je nasljedstvo pripadalo po kraljevskom pravu (???). Naime, kralj Zvonimir bio mu je svojta u prvom stupnju i nije imao potomaka." Dakako, "šogorsko pravo nasljeđivanja kraljevskog položaja" nije postojalo pa se o nekom "legalnom i legitimnom pravu" ne može nikako govoriti. Uostalom, ne razumijemo distinkciju na "legalno" i "legitimno" u ovome konkretnom slučaju - ali bili bismo spremni raspraviti njegovo stajalište ako bi ga objasnio.

7. Kao što je poznato, Hrvati i Hrvatska pojavljuju se u prvorazrednim vrelima tek od sredine IX. stoljeća. Njih ne spominju ni bizantska ni franačka ni papinska ni bilo koja druga suvremena vrela šestoga do konca osmoga stoljeća. O Langobardima, Avarima, Slavenima, Bugarima i Mađarima postoje pouzdane i brojne vijesti odmah nakon njihova pojavljivanja u Panoniji, Dalmaciji itd., a jedino o Hrvatima nema vijesti. Oni su navodno po Konstantinu Porfirogenetu (sredina X. stoljeća) došli u Dalmaciju po nalogu cara Heraklija (610.-641.) pobijedili u to vrijeme Avere i ondje se nastanili. Ali, ne samo o Hrvatima već ni o dalmatinskim gradovima nema vijesti sve do pred kraj VIII. stoljeća! Zašto o njima šute bizantska vrela? Zašto se papa ne sjeti bar jednom biskupa dalmatinskih gradova i pozove ih npr. bar na crkveni sabor u Rimu 25. III. 680. na koji je došao čak i jedan biskup iz Britanije, biskupi iz Istre itd. - a nitko iz Dalmacije?

G. zastupa tezu da su Hrvati došli nakon Slavena u prvoj polovici VII. stoljeća. On ističe (92) da su "Slaveni (pa i Hrvati) krajem 6. i u 7. stoljeću, barem po vijestima

mnogih pisaca, ostvarivali s Avarima vrlo skladnu suradnju", ali da je "moguće da su Hrvati odnosno Slaveni napredovali i proširivali teritorij na račun Avara (odnosno oslobađali se njihove vlasti)". G. daje vijesti Konstantina Porfirogeneta o Heraklijevu "nalogu" Hrvatima da dođu u Dalmaciju stanovitu podršku i misli da bi taj podatak "mogao u nekoj mjeri biti vjerodostojan", ali bi moglo biti, nastavlja G. da je "ovdje spomenuti Heraklije mogao biti samo personifikacija one uloge koju su imali predstavnici bizantske vlasti u gradovima na istočnoj obali Jadrana" (96), a "logično je da su i Hrvati, kao i Slaveni pa i Srbi, mogli s bizantskim gradovima sklapati sporazume" (97). Sve je to očito više nego nesigurno i zbog šutnje vrela vrlo slabo vjerojatno. Kad bi barem postojao jedan jedini suvremeni podatak (!) o tome da je Bizant imao u razdoblju od oko 150 godina neku vlast nad barem jednim jedinim (!) dalmatinskim gradom - i kad bi postojala bar jedna (!) vijest o Hrvatima o tom razdoblju - onda bi se na temelju toga eventualno moglo "graditi" sklapanje saveza Hrvata i "bizantskih" gradova. Tu nepremostivu zapreku G. pokušava riješiti ovom neobičnom tvrdnjom (96): "nemoguće je dokazati da je Heraklijeva uloga u potpunosti izmišljena ili iskonstruirana". To je doista istina. Ta bi se tvrdnja mogla čak i proširiti: nemoguće je dokazati da Hrvati nisu iz Bijele Hrvatske došli početkom VII. stoljeća, nemoguće je dokazati da Hrvati nisu početkom VII. stoljeća pobijedili Avare itd. Međutim, taj argument ne samo da nije prihvatljiv nego on u diskusiji nije ni dopušten. To je poznato već iz starogrčke logike, koju su klasični Rimljani već odavno pretočili u lapidarne, vječne istine: *negativa non probantur, affermantia, non negantia incumbit probatio*. Ali, ovaj neobični logički obrat nije nimalo nerazumljiv. U nedostatku jednog jedinog suvremenog vrela o "dolasku" Hrvata i o "bizantskim" gradovima u Dalmaciji doista ne preostaje drugo nego pokušati s težom: neka oni koji poriču "dolazak" Hrvata i bizantsku vlast nad dalmatinskim gradovima dokažu da tih dviju činjenica nije bilo. Ukratko, sve to govori posve jasno u prilog tvrdnji da istraživanja trebaju krenuti posve novim smjerom. Jedan od kamena temeljaca novoga pristupa problemu svakako su i inspirativne teze "austrijske škole".

III.

Izložili smo nekoliko razmišljanja u povodu Goldsteinove knjige. Na prvi bi se pogled moglo činiti kao da je naša ocjena negativna. Ali, izgled vara. Pod II. 1 do 4 ovoga prikaza dali smo primjedbe koje imaju svoju važnost samo uz pretpostavku da je riječ o novoj sintezi, koja bi čitatelju ponudila moderni *etat des questions*, tj. koja bi zamijenila postojeće sinteze Šišića i N. Klaić. Ako se zadovoljimo pretpostavkom da je riječ o knjizi koja nudi čitatelju Goldsteinovo osobno viđenje starije hrvatske povijesti, sve te primjedbe nestaju. Naime, ako je riječ o Goldsteinovu osobnom viđenju, onda nitko pa ni pisac ovih redaka nema pravo zahtijevati od G. da on čitatelja obavještava o svim važnijim mišljenjima, drukčijim od njegovih.

S druge strane pod II. 6 i II. 7 riječ je o diskusiji s Goldsteinovim shvaćanjima. Smatrali smo da je u povodu ove knjige korisno iznijeti neka naša razmišljanja i neslaganja sa stajalištima G. Pošli smo od pretpostavke da znanost napreduje diskusijom i ako bi naša razmišljanja potakla bilo G. bilo nekog drugog na produbljavanje rada na vrelima, to bi sigurno unaprijedilo spoznaje o hrvatskoj povijesti.

Tako bi zapravo kao prigovor u pravom smislu riječi ostalo tek nekoliko primjedaba pod II. 5.

Ipak, moramo priznati da bismo bili mnogo zadovoljniji kada bi G. ustrajao na svojoj zamisli da pruži čitatelju novu modernu sintezu današnjeg stanja problematike. Njegov neosporni talent, marljivost, znanje i opća kultura najbolja su garancija da bi drugo izdanje ove knjige moglo označiti daljnji novi veliki korak ne samo u njegovu opusu nego i u hrvatskoj historiografiji.

DODATAK

I.

Gornja ocjena Goldsteinove knjige priposlana je uredništvu Historijskog zbornika još 1995. godine. U veljači 1996. god. stigli su do nas Radovi 28 Zavoda za hrvatsku povijest Filozofskog fakulteta Sveučilišta u Zagrebu. U njima je objavljena ocjena N. Budaka (O knjizi Ive Goldsteina "Hrvatski rani srednji vijek") na str. 299-327, kao i Goldsteinov odgovor na str. 328-333. Smatramo nužnim dati neke dodatne pripomene na ta dva sastavka.

U svojoj opsežnoj ocjeni Budak je naveo blizu 200 odlomaka iz Goldsteinove knjige. Konačna Budakova ocjena Goldsteinove knjige skrajnje je negativna. Po Budaku Goldstein često prelazi "granice znanstveno mogućeg i dopustivog" (299); u knjizi se nalazi "velik broj faktografskih pogrešaka" koje pokazuju da "autor izvorima, literaturi i vlastitom tekstu pristupa površno (306); Goldstein olako donosi neargumentirane zaključke (306), svome radu pristupa površno i neoprezno, izmišlja izvore i na temelju fikcija izvodi daljnje zaključke (316), inozemnu literaturu uglavnom ne poznaje ili ne citira, domaćom se koristi previše selektivno tako da je knjiga "nepouzdana i neupotrebljiva", ukratko "promašaj" pa je "jasno" da je autor "zašao duboko onkraj granica znanstveno dopuštenog u sferu fikcije".

Goldstein je u cjelini i pojednostima energično odbacio Budakovu ocjenu. Na osnovi osam konkretnih primjera Goldstein dokazuje da Budak "laže", npr. Budak "laže (307, tj. stranica Budakove ocjene: L. M.) kada tvrdi da Kroniku Tome Arcidakona citiram isključivo prema prijevodu V. Rismonda (...). "Međutim ja citiram originalni latinski tekst Tomine Kronike na str. 65, 87, 94, 207, 250, 251, 275, 280, 311, 360, 367, 381, 431, 437 i 442" (328) i nakon nabiranja Budakovih laži dodaje da "sličnih laži ima još (...) i besmisleno je dalje ih nizati". Goldstein dalje navodi primjere kako Budak "obmanjuje čitatelje" (329), "podmeće" Goldsteinu (329 i 332) i ističe da "nedosljednosti Nevena Budaka nema granica" (331). Goldstein završava svoj sastavak savjetom Budaku: "prvenstveno neka shvati da valja prestati lagati".

Priznajemo da smo zaprepasteni načinom diskusije" dvojice sveučilišnih nastavnika. Kakvo će mišljenje imati studenti povijesti o toj dvojici nastavnika na Filozofskom fakultetu u Zagrebu? Hoće li prihvatiti Budakovo stajalište da je Goldsteinova knjiga o

hrvatskom ranom srednjem vijeku neupotrebljiva i potpuno promašena? Ili će se studenti prikloniti Goldsteinovu mišljenju da je Budak lažljivac, čijoj nedosljednosti nema granica? Ili će prihvatiti obje procjene? Ovakav način polemike uvelike šteti obojici znanstvenika i hrvatskoj povijesnoj znanosti uopće.

II.

Goldsteinova knjiga ima doista vrlo velik broj faktografskih i drugih nedostataka, ali - je li ona zbog toga neupotrebljiva kako to naglašava Budak? Nije li Budak mogao naprosto upozoriti na propuste bez davanja paušalnih ocjena?

Svaki, a ma baš svaki autor koji je ikad pisao o ranom srednjem vijeku (a ne samo Goldstein) prisiljen je popuniti više nego osjetljivi nedostatak vrela svojim hipotezama i prijedlozima i na njihovoj osnovi izvoditi daljnje zaključke. To se vrlo lako može dokazati za samog Budaka. Stanovita je dobronamjernost pri ocjenjivanju takvih razmišljanja *conditio sine qua non* svake diskusije. Naša nepročaljena velika povjesničarka N. Klaić načinila je u svom opusu bezbroj faktografskih i drugih grešaka, ali su i te njezine pogrešne tvrdnje navele druge autore da u diskusiji ponovno prouče problematiku i unaprijede spoznaje o hrvatskoj povijesti. Ne vrijedi li to i za Goldsteinovu knjigu?

Uostalom, Budakovi prigovori često nisu opravdani.

1. Način "Budakove kritike Goldsteinova teksta često nije dobronamjerman.

Tako npr. po Budaku (303) Goldstein tvrdi: "Petar Crni se intenzivno bavi trgovinom robovima" (310) i pobija tu navodnu Goldsteinovu tvrdnju pa kaže da prema vrelima Petar Crni nije "trgovao robovima, već samo (...) ih je kupovao za vlastite (samostanske) potrebe, što je bitna razlika (...)". Međutim, Goldstein kaže upravo to, tj. da Petar Crni naveliko trguje robljem "nabavivši za potrebe samostana 59 serva, do kojih je uglavnom došao kupnjom ili zamjenom za druga dobra" (310-311). Dakle i po Goldsteinu se Petrovo trgovanje robljem sastoji "u kupovanju za vlastite (samostanske) potrebe" (Budak, 303) pa ne vidimo ni uz najbolju volju u čemu je "bitna razlika". "Bitnu razliku" stvorio je Budak ispustivši drugi dio Goldsteinove rečenice. To svakako nije korektan način interpretiranja Goldsteinova teksta.

2. Budak se okomio (312) na Goldsteinovu tvrdnju (269) o Trpimirovoj samostalnosti koja se iskazivala u tome što "hrvatski vladar s Bogom komunicira bez ikakvih svjetovnih posrednika". Budak se s time ne slaže i ističe da Trpimir "priznaje vrhovništvo italjskog kralja". Čini nam se prilično deplasiranom Budakova porugljiva rečenica: "u ovom nas navodu posebno zanima, na kojoj se to gradi temelji tvrdnja o načinu kojim je hrvatski vladar komunicirao s Bogom" jer o tome "naravno, nema nikakvih izvora". Ali, tome nije tako. Goldstein je izričaj u Trpimirovoj ispravi "Trpimir, dux Chroatorum, *iuvatus munere divino*" ispravno shvatio: Trpimir ovdje sebe zove "vojvodom Hrvata uz božju pomoć" pa je za njega *iuvatus munere* identično s *Dei gratia* i u tome nije nimalo usamljen. Time Trpimir želi reći da on svoju vlast u Hrvatskoj nije stekao preko dodjele bizantskog ili franačkog vladara, već izvorno, tj. božjom pomoći. A riječi protokola "*regnante in Italia piissimo Lothario, Francorum rege*" to potvrđuju. On priznaje Lotaru samo titulu franačkog kralja (samo Franaka i samo *rex!*). Kako od 828. god. nestaje franačke nazočnosti u hrvatskim područjima, to se ovakva više nego

ograničena Lotarova titula u protokolu Trpimirove isprave ne može tumačiti kao priznanje vlasti "italskog kralja" (italskog ?!) kako to tvrdi Budak, već onako kako se npr. titula bizantskih careva navodila u mnogim južnotalijanskim dokumentima u želji da se istakne samostalnost u odnosu na Roberta Guiscarda (a ne kao priznanje bizantske vlasti) i u ponekim mletačkim dokumentima iz druge polovice X. stoljeća gdje se time davalo na znanje njemačkom caru da Mleci ne potpadaju pod njega (a, dakako, ni pod Bizant). O svemu tome opetovano smo i iscrpno pisali u drugim radovima pa se na to ne treba vraćati.

3. Budak prigovara nadalje (312) da se Goldstein (245) pri analizi Trpimirove isprave poziva na Stipišićev "sveučilišni udžbenik". Po Budakovu mišljenju nedopustivo je "da se u djelu koje želi biti sintezom" čitatelji izvještavaju na temelju sveučilišnog udžbenika, jer da o tome postoji "bogata specijalistička literatura" u nas i u inozemstvu. Prigovor bi zapravo trebalo proširiti i na ostale Goldsteinove radove kao i na radove samoga Budaka. Naime, nije nam poznat nijedan jedini (!) rad ni Goldsteina ni Budaka, koji bi bar donekle podrobno obrađivao problematiku kritike neke srednjovjekovne isprave s hrvatskog područja i koji bi tom prigodom u raščlambi uzeo u obzir složenu diplomatsku problematiku te na osnovi nje u diskusiji sa stajalištima drugih autora (npr. "kontroverzne" N. Klaić) dokazivao opravdanost novih prijedloga jednoga ili drugog autora. A upravo Budak imao je i prilike (i čak dužnost) da progovori o takvoj problematici npr. u svojem radu o gradovima Varaždinske županije (npr. o problematici Andrijine isprave iz 1209. odnosno Beline iz 1220.) ili o zagrebačkom Gradecu ("Izložba Zlatna bula" 1992), koji čak nosi naslov "Budući da smo htjeli u Zagrebu na brdu Gradec sagraditi slobodni grad..."! Naše je mišljenje da su oba autora imala dužnost i priliku i mogućnost podrobnije raspravljati o bilo kojoj ispravi s hrvatskog područja prije nego što se otisnu na široku pučinu pisanja cjelovitih prikaza o našoj povijesti Budak 1994. god., a Goldstein 1995. Duboko smo uvjereni da je N. Klaić ispravno postupila kad je u svojim mnogobrojnim radovima temeljito proučavala mnogobrojne probleme u bezbroj isprava i da je posve pogriješan Goldsteinov i Budakov pristup prikazivanju raznih aspekata naše povijesti bez prethodnog podrobnog udubljenja u sadržaj dokumenata.

4. Budak opetovano prigovara Goldsteinu da se npr. domaćom literaturom koristi previše selektivno. Pri tome se Budak rado i opetovano (u bilješkama 14, 15, 57 i 61) poziva na svoje radove o servima i tvrdi da je sklapanje brakova serva ovisilo o privoli gospodara. Ali, već su u langobardskom pravu VIII. stoljeća odobreni brakovi među robovima, a papa Hadrijan IV. 1155. god. priznao je valjanost brakova *inter servos* čak usprkos protivljenju gospodara! O tome smo vrlo podrobno pisali u svom opsežnom radu iz 1991. god. O dalmatinskim servima (Rad HAZU 459, 59-103). Zašto Budak nije upozorio čitatelja Goldsteinove knjige na taj naš rad? Zbog selektivnosti? Pri tome je najvažnije to što je Budak u čitatelja pobudio uvjerenje da je riječ o neprijepornoj činjenici da je sklapanje brakova serva ovisilo isključivo o privoli gospodara.

5. Budak prigovara (304) Goldsteinu da o vjenčavanju dužda s morem nema podataka iz XI. stoljeća, već da je riječ o kasnijoj legendi. Ali, Goldstein govori (343) o nečem drugom, tj. o tome da se "od toga vremena (tj. od 1000. god.: L. M.) stvara mletačka samosvijest" tako da je duždevo vjenčavanje za Goldsteina tek jedan od primjera postupnog stvaranja mletačkog svojatanja Jadrana.

6. Budak prigovara (304) Goldsteinu da je zaboravio (342) spomenuti Dubrovnik kao grad koji je priznao mletačku vlast u vrijeme pohoda Petra Orseola. Očito je po Budakovu mišljenju čitava bizantska Dalmacija pala u mletačke ruke. Podrobna raščlamba vijesti Ivana Đakona pokazala je da je domet duždeve ekspedicije bio neusporedivo skromniji (v. npr. L. Margetić, *Histrica et Adriatica*, Trieste, 1983, 217-24), Duždevu su vlast priznali po našem mišljenju samo Osor, Krk i Rab. Goldstein koncedira duždu veće uspjehe, a Budak još veće.

7. U velikom broju Goldsteinovih grješaka na koje Budak upozorava riječ je o nespretnu načinu Goldsteinova izražavanja, a ne o Goldsteinovoj zabludi. Evo nekoliko primjera.

Goldstein kaže da "iz nekih suvremenih izvora (ponajviše iz *De administrando imperio* Konstantina Porfirogeneta), Hrvate valja u najranijem razdoblju (barem do 7., ali ne do 9. stoljeća) jasno razlikovati od Slavena (...)". Budak s pravom prigovara (300) da *De administrando imperio* "može biti suvremeni izvor samo za zbivanja u 10. st.". Uz samo malo dobre volje treba uzeti u obzir da Goldstein zna ono što zna svaki student prve godine. Goldsteinov navod svatko će razumjeti *cum grano salis*, ali u drugom izdanju knjige trebalo bi to ispraviti.

Isto vrijedi i za "istarsku biskupiju" (Goldstein, 147) "prestižnost Venecije (koja je) veća od bilo kojeg drugog evropskog grada" (Goldstein, 184), za prostiranja Hrvatske "do Vinodola i Labina" (Goldstein, 46), "vjerodostojnost Slavena (i Hrvata)" (Goldstein, 184), jurisdikciju splitske crkve do Dunava (Goldstein, 228 u svezi s tvrdnjom na str. 267) itd. itd. Dobronamjerni čitatelj neće od ovih nepreciznosti praviti pitanje, ali bi Budakove primjedbe na tim i mnogim drugim mjestima Goldstein svakako trebao uzeti u obzir u drugom izdanju knjige.

8. Vrlo često Goldstein iznosi tumačenje koje dođuše nije utemeljeno na vrelima, ali nije faktografska grješka, već je plod njegovih pretpostavaka koje se razlikuju od uobičajenog tumačenja u literaturi.

Tako Goldstein (30) tumači da je "tamno more" Konstantina Porfirogeneta Crno more; da je "Atila" u Ljetopisu Popa Dukljanina drugo ime za Arpada (286); da je Ivan Ravenjanin "simbol". Budak o tome ima posve drugo mišljenje (300) a o tome su drugi autori pisali u najnovije vrijeme, na način koji se uvelike razlikuje od Goldsteinova i Budakova shvaćanja. Ako se za te i slične tvrdnje prihvati naša teza da Goldsteinova knjiga nije sinteza, već kulturološka rasprava s iznošenjem vlastitog stava u pojedinim pitanjima, onda nećemo od njega tražiti da uvijek iznosi i protivna mišljenja i da ih argumentirano pobije.

9. Ponegdje je Budak spomenuo i naše ime.

a) Budak se npr. poziva uz A. Cvitanića i R. Katičića i na pisca ovih redaka u pitanju "udjela slavenskog običajnog prava u zakonima razvijenog srednjeg vijeka". Svoje smo stajalište iznijeli mnogo puta, posljednji put 1994. u članku *Hrvatski pravni običaji* (Arhivski vjesnik 37, 1994, 147-159) u kojem smo se usprotivili Baradinoj tezi o navodnim "prežicima" pradavnih hrvatskih pravnih običaja iz doba kada su, kako to Barada kaže, "Hrvati živjeli u Zakarpaču". Pokušali smo dokazati da se "iz popisa pravnih običaja XIII. i idućih stoljeća (Vinodolski zakon, Poljički statut itd.)" ne može rekonstruirati prastaro hrvatsko pravo i da, nasuprot tomu, pravo hrvatske države u doba narodnih vladara treba interpretirati "na osnovi vrela iz toga doba". Naglasili smo, pozivajući se na svoje ranije radove, da naši "javnopravni i privatnopravni instituti u XI.

stoljeću (...) imaju velike sličnosti s langobardskim i langobardsko-franačkim pravom". Po našem se mišljenju u Poljičkom statutu itd. "može naići na kakvo (...) *zrnce* koje bi, *možda*, moglo upućivati na staro hrvatsko pravo, dakako ne ono posve hipotetsko iz vremena dok su Hrvati još živjeli u Zakarpaću, nego mnogo restriktivnije, tj. pravo hrvatske države".

b) Budak prigovara Goldsteinu da pri ocjeni legitimiteta prijelaza hrvatske krunice od Zvonimirove udovice na njezinu braću nije uzeo u obzir našu tvrdnju "da se preko ženskih rodbinskih veza nije moglo ostvariti nikakvo pravo na krunu" (320). Pri tome smo mislili na nemogućnost prijelaza krunice na udovicu, jer je Zvonimira mogao naslijediti samo njegov sin ili, ako njega nema, drugi muški rođak vezan muškom linijom. Teškoća na koju upozoravamo u našem referatu sastoji se u tome da *Zvonimira nije mogla naslijediti njegova žena*, a ne u tome može li nju naslijediti njezin brat ili, drugim riječima, da se Zvonimirova udovica ne može smatrati "ženskom rodbinskom vezom".

III.

Pa ipak nije od osnovnog značenja jesu li Goldstein ili Budak neke događaje u hrvatskoj povijesti dobro ili loše interpretirali. Neusporedivo je važnije nešto drugo. Evo o čemu je riječ.

Goldstein je u svojoj knjizi pohvalio N. Klaić: ona je "otišla korak dalje od Šišića pokušavajući objasniti i neke procese koji su se odvijali na prostoru ranosrednjovjekovne Hrvatske" (13), a s njom je teško "natjecati se (...) u polemici i lucidnosti" (14). Budakova je ocjena drukčije intonirana: "bez obzira kako ocijenili njezino djelo" ono je "obilježilo hrvatsku medievistiku sedamdesetih i osamdesetih godina", premda je ta knjiga "po mnogočemu kontroverzna" (229). Međutim, oba autora nisu naglasila ono najvažnije u radu N. Klaić. Ona je pristupila kritičkoj i minucioznoj raščlambi vrela i na osnovi svojih analiza predložila velik broj novih rješenja. Do N. Klaić kritika vrela bila je u nas neusporedivo slabije korištena pa upravo u tome leži njezin golem doprinos znanosti. Nakon N. Klaić ne može se (točnije: ne bi se smjelo) pisati o našoj povijesti na način, koji je uvelike karakterizirao raniju historiografiju. Odatle je proizašao i velik otpor tadašnje historiografije prema njezinu pristupu vrelima: N. Klaić je dokazivala da se mnogi elementi argumentiranja ranijih i njoj suvremenih autora ne temelje na kritički obrađenom materijalu. Dovoljno je podsjetiti na tekstovnu kritiku isprava, diskusiju o *Historia Salonitana Maior*, o prvom čudu Sv. Krištofora, o zabilješkama u Bečkoj ilustriranoj kronici itd. itd. Otpor njezinu načinu rada ostao je vrlo živav sve do danas. Još se nerijetko nastoji "spasiti" autentičnost neke isprave ili nekog podatka i još uvijek prevladava u biti udoban način pisanja povijesti koji se dobrim dijelom sastoji u "razmišljanju nad tekstovima". Grješke u radu N. Klaić imaju dva aspekta. Prvi aspekt rezultira iz okolnosti što njezina tekstovna kritika često nije uzela u obzir mnoge važne elemente samog teksta, pa zbog toga rezultate njezinih analiza treba ponovno temeljito proučiti, popuniti ili izmijeniti. Drugi aspekt su zaključci do kojih je N. Klaić došla svojim razmišljanjima na osnovi kritički obrađenih vrela. Prvi je aspekt, dakako, neusporedivo važniji od drugoga. Bez daljnje, nove vrlo precizne kritičke analize teksta svodio bi se rad naše historiografije na daljnje "inteligentno i logično razmišljanje" o materijalu - a to nakon N. Klaić naprosto više ne ide.

Ukratko, tek u onoj mjeri u kojoj Goldstein i Budak budu nastavili s podrobnom analizom vrela koju je tako inspirativno unaprijedila N. Klaić svojim kritičkim analiza-
ma, njihov će se rad moći ocijeniti kao nova karika u razvoju hrvatske historiografije.

Riassunto

*RIFLESSIONI SU I. GOLDSTEIN, L'ALTO MEDIO EVO CROATO
Zagreb 1995*

L'autore dapprima esamina il contenuto scientifico dell' opera di I. Goldstein (L'alto Medio evo croato, Zagreb 1995), e dopo un'analisi approfondita arriva alla conclusione che il libro è molto ricco d'informazioni utili, ma che non può essere considerato come una sintesi dello stato attuale dell'istoriografia croata, bensì come una visione personale dell'autore dei principali elementi della vita nella Croazia dell'alto Medio evo.

Nell'aggiunta l'autore critica la polemica fin troppo aspra tra Budak e Goldstein sul libro di quest'ultimo. Budak, oltre a osservazioni accettabili e utili, adduce non pochi argomenti insostenibili ed esprime un giudizio troppo aspro sul libro nel suo insieme. Goldstein da parte sua nella sua replica usa espressioni che senz'altro non hanno posto in una discussione scientifica e neppure nella polemica.

Infine si constata che il difetto principale delle ricerche scientifiche di ambedue gli autori sta nella circostanza che essi non hanno continuato l'importantissima opera della N. Klaić relativa alla critica delle fonti storiche, tanto più che questa critica non si può neanche lontanamente considerare definitiva. Senza la continuazione di questa critica il loro lavoro rimane un intelligente "riflessione sui testi".

H I S T O R I J S K I
Z B O R N I K

POSVEĆEN DVADESETPETOGODIŠNJOJ SURADNJI
HRVATSKIH I GRADIŠĆANSKIH POVJESNIKA

IZDAVAČ: Društvo za hrvatsku povjesnicu

REDAKCIJSKI ODBOR

Mirjana GROSS, Zagreb

Ivan KAMPUŠ, Zagreb

Tomislav RAUKAR, Zagreb

Petar STRČIĆ, Zagreb

GLAVNI I ODGOVORNI UREDNIK

Ivan KAMPUŠ

TAJNIK REDAKCIJE

Ivica PRLENDER

LEKTOR

Branko ERDELJAC

Adresa uredništva:

Društvo za hrvatsku povjesnicu

Zagreb, Odsjek za povijest, Filozofski fakultet

Ul. Ivana Lučića 3

Narudžbe šaljite na navedenu adresu

Cijena ovog broja iznosi 130 kuna

Izdanje časopisa sufinancira

Ministarstvo znanosti i tehnologije Republike Hrvatske

Slog i prijelom na kompjutoru: DENONA, Pergošićeva 8 – Zagreb

Tisak: KRATIS, Vrapčanska 15 – Zagreb, ožujak 1996.